

Tot zonde gemaakt

G.A. van den Brink

Tot zonde gemaakt

De Engelse antinomiaanse controverse (1690-1700) over
de toerekening van de zonden aan Christus, met bijzondere
aandacht voor Herman Witsius' *Animadversiones Irenicae* (1696)

Summum

De uitgave van de handelseditie van dit proefschrift werd (mede) mogelijk gemaakt met financiële steun van de Hersteld Hervormde Kerk, de J.E. Jurriaanse Stichting en de Dr. C. Louise Thijssen-Schoute Stichting.

© 2016 Summum Academic Publications
Een label van Brevier uitgeverij - Kampen

www.brevieruitgeverij.nl

Omslagontwerp: Brainstorm
Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN 9789491583919

NUR 704

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUDSOPGAVE

HOOFDSTUK 1

Introductie	1
1.1. Inleiding	
1.2. Doel van dit onderzoek	3
1.3. Stand van het onderzoek	8
1.3.1. <i>Stand van het onderzoek naar het zeventiende-eeuws gereformeerde antinomianisme</i>	8
1.3.2. <i>Stand van het onderzoek naar de antinomiaanse controverse 1690-1700</i>	13
1.3.3. <i>Stand van het onderzoek naar de toerekening (imputatio)</i>	16
1.4. Methodologische overwegingen	17
1.4.1. <i>Tussen 'realistische' en 'idealistische' historiografie</i>	18
1.4.2. <i>Begripsanalyse</i>	21
1.4.3. <i>"Antinomianen" en "neonomianen"</i>	23
1.4.5. <i>Gebruikte teksten</i>	28
1.5. Structuur van dit onderzoek	30

HOOFDSTUK 2

De antinomiaanse controverse (1690-1700) in context	33
2.1. Inleiding	33
2.2. Het verloop van de antinomiaanse controverse 1690-1700	36
2.3. Achtergronden van het antinomianisme	41
2.3.1. <i>Luther en het antinomianisme</i>	42
2.3.2. <i>De invloed van de tweede antinomiaanse controverse</i>	45
2.3.3. <i>Kenmerken van het leerstellig antinomianisme</i>	46
2.4. Achtergronden van het neonomianisme	49
2.4.1. <i>Grotius en het socinianisme</i>	50
2.4.2. <i>Grotius en 'the Grotian Religion'</i>	58
2.4.3. <i>Baxters betekenis voor het neonomianisme</i>	60
2.4.4. <i>Leerstellige kenmerken van neonomianisme</i>	61
2.5. Herman Witsius	63
2.5.1. <i>Biografische en bibliografische schets van Witsius</i>	64
2.5.2. <i>Witsius en Engeland</i>	67
2.6. De Animadversiones	70
2.6.1. <i>Witsius en het Nederlandse antinomianisme</i>	70
2.6.2. <i>De aanleiding tot de Animadversiones</i>	72

2.6.3. <i>De geadresseerden in de Animadversiones</i>	74
2.6.4. <i>Structuur en kenmerken van de Animadversiones</i>	77
2.6.5. <i>Doorwerking en invloed van de Animadversiones</i>	81
2.7. Samenvatting en conclusies	85
2.7.1. <i>Samenvatting</i>	85
2.7.2. <i>Conclusies</i>	87

HOOFDSTUK 3

Toerekening: historische ontwikkelingen	89
3.1. Inleiding	89
3.2. Luther over de toerekening	94
3.3. De invloed van Erasmus op de betekenis van <i>imputatio</i>	99
3.3.1. <i>Erasmus over imputatio en reputatio</i>	100
3.3.2. <i>Erasmus' visie en het genadekarakter van de imputatio</i>	105
3.3.3. <i>Erasmus' invloed bij protestantse theologen</i>	109
3.3.4. <i>Erasmus' invloed: balans</i>	112
3.4. Socinus' kritiek op de toerekening	114
3.4.1. <i>Socinus' aanvaarding van de toerekening van gevolgen</i>	118
3.4.2. <i>Acceptilatio bij Socinus</i>	120
3.5. Arminius' opvatting van <i>imputatio</i> als <i>aestimatio</i>	122
3.5.1. <i>Lubbertus en Bertius over de toerekening</i>	126
3.5.2. <i>Arminianisme en socinianisme</i>	128
3.5.3. <i>Arminius' beroep op Piscators omschrijving van toerekening</i>	130
3.6. Toerekening in de gereformeerde theologie na Arminius	133
3.7. Een analyse in drie posities	137
3.7.1. <i>Mededeling, beoordeling en bejegening bij Johannes Piscator</i>	139
3.7.2. <i>Mededeling, beoordeling en bejegening bij Anthony Wotton</i>	141
3.7.3. <i>Mededeling, beoordeling en bejegening bij John Owen</i>	145
3.7.4. <i>Vergelijking van de drie posities</i>	150
3.8. Samenvatting en conclusies	151
3.8.1. <i>Samenvatting</i>	151
3.8.2. <i>Conclusies</i>	153

5.7. Rechtshandhaving en wetshandhaving in de antinomiaanse controverse	271
5.7.1. <i>De neonomiaanse afwijzing van epieikeia</i>	272
5.7.3. <i>Williams over de wet der werken en de middelaarswet</i>	278
5.7.4. <i>Antinomianen over de wetshandhaving</i>	281
5.8. De visie van Witsius op rechts- en wetshandhaving	285
5.8.1. <i>Witsius over Gods ius rectoris</i>	285
5.8.2. <i>Witsius over wetshandhaving</i>	290
5.9. Samenvatting en conclusies	292
5.9.1. <i>Samenvatting</i>	292
5.9.2. <i>Conclusies</i>	294

HOOFDSTUK 6

Straf en vergeving	297
6.1. Inleiding	297
6.2. Socinianen over straf en vergeving	299
6.2.1. <i>De sociniaanse disjunctie van vergeving of straf</i>	300
6.2.2. <i>Socinianen over de onrechtvaardigheid van strafoverdracht</i>	301
6.3. Grotius' visie op straf en vergeving	304
6.3.1. <i>Grotius' definitie van straf</i>	304
6.3.2. <i>Grotius' definitie van vergeving</i>	313
6.4. Gereformeerde theologen over straf en vergeving	318
6.4.1. <i>Gereformeerde theologen over straf</i>	318
6.4.2. <i>Gereformeerde theologen over plaatsvervangende straf</i>	323
6.4.3. <i>Gereformeerde theologen over vergeving</i>	328
6.5. Straf en vergeving in de antinomiaanse discussie	333
6.5.1. <i>Baxter over straf en vergeving</i>	333
6.5.2. <i>Williams over straf en vergeving</i>	336
6.5.3. <i>Antinomianen over straf</i>	340
6.5.4. <i>Antinomianen over vergeving</i>	344
6.6. Witsius' visie op straf en vergeving	348
6.6.1. <i>Inleiding</i>	348
6.6.2. <i>Witsius' visie op straf</i>	349
6.6.3. <i>Witsius over vergeving</i>	351
6.6.4. <i>Witsius' bemiddeling in de antinomiaanse discussie over strafen en vergeving</i>	354
6.7. Samenvatting en conclusies	357
6.7.1. <i>Samenvatting</i>	357
6.7.2. <i>Conclusies</i>	358

HOOFDSTUK 7	
Rechtvaardigheid en proportionaliteit	361
7.1. Inleiding	361
7.2. Straf, proportie en rechtvaardigheid	364
7.2.1. <i>Grotius over rechtvaardige strafmaat</i>	364
7.2.2. <i>Socinianen over rechtvaardige strafmaat</i>	367
7.2.3. <i>Gereformeerde theologen over rechtvaardige strafmaat</i>	370
7.3. Twee vormen van rechtvaardigheid en proportie	374
7.3.1. <i>Commutatieve en distributieve rechtvaardigheid</i>	374
7.3.2. <i>Aritmetische en geometrische proportie</i>	382
7.4. De straf van de eeuwige dood	385
7.4.1. <i>'Moest Christus de eeuwige dood ondergaan?'</i> <i>ontkennend beantwoord</i>	385
7.4.2. <i>'Moest Christus de eeuwige dood ondergaan?'</i> <i>bevestigend beantwoord</i>	389
7.5. Het debat van Baxter en Owen over <i>solutio eiusdem</i> en <i>solutio tantidem</i>	392
7.5.1. <i>Equivalentia – consequentialistisch of retributief?</i>	395
7.5.2. <i>Satisfactio, solutio en vergeving</i>	403
7.6. Rechtvaardigheid en proportionaliteit in de antinomiaanse debatten	411
7.6.1. <i>De antinomiaanse keuze voor commutatieve</i> <i>rechtvaardigheid</i>	412
7.6.2. <i>De antinomiaanse keuze voor aritmetische proportie</i>	415
7.6.3. <i>De antinomiaanse afwijzing van God als rector</i>	417
7.6.4. <i>De neonomiaanse opvattingen over proportionaliteit</i>	418
7.7. Jezus' verlatenheid aan het kruis	420
7.7.1. <i>Een schreeuw van wanhoop? Calvijn en zijn critici</i>	421
7.7.2. <i>De antinomiaanse controversie over Jezus' verlatenheid</i>	425
7.8. Witsius over rechtvaardigheid en proportionaliteit	427
7.8.1. <i>Witsius over proportionaliteit</i>	427
7.8.2. <i>Witsius over Christus' lijden aan het kruis</i>	431
7.8.3. <i>Witsius over epieikeia en proportionaliteit</i>	435
7.9. Samenvatting en conclusies	437
7.9.1. <i>Samenvatting</i>	437
7.9.2. <i>Conclusies</i>	439

HOOFDSTUK 8	
Synthese en relevantie	443
8.1. Synthese: Toerekening	443
8.1.1. <i>Imputatio als terminus technicus</i>	443
8.1.2. <i>Mededeling, beoordeling en bejegening</i>	445
8.1.3. <i>Toerekening, straf en vergeving</i>	447
8.2. Synthese: Socinianisme, arminianisme, neonomianisme en antinomianisme	449
8.2.1. <i>Socinus, Grotius en het antinomianisme</i>	449
8.2.2. <i>Neonomianisme en arminianisme</i>	452
8.2.3. <i>Eerste, tweede en derde antinomiaanse controverse</i>	453
8.2.4. <i>Vergelijking van antinomianisme en neonomianisme</i>	454
8.3. Synthese: Witsius	456
8.4. Relevantie voor historisch onderzoek	458
8.4.1. <i>Antinomianisme: continuïteit en discontinuïteit</i>	458
8.4.2. <i>Antinomianisme en het interconfessionele debat</i>	459
8.4.3. <i>Seeing things their way</i>	461
8.5. Relevantie voor de systematische theologie	464
Samenvatting	471
Summary	485
Bibliografie	497
Lijst van afkortingen	561
Persoonsnamenregister	563

WOORD VOORAF

Max Wedemeyer vertelt in zijn boek *In der Welt habt ihr Angst* over de gesprekken van enkele armzalige Duitse soldaten die in januari 1943 op de vlucht zijn door de eindeloze Russische sneeuwwoestijn. Zij spreken over God, angst en over Jezus Christus. Zo'n gesprek is theologie van de reizigers, *theologia viatorum*.

Ook deze studie gaat over de *theologia viatorum*. Talrijke theologen zijn op zoek geweest naar die concepten en die verwoordingen die niet alleen het meest recht doen aan het lijden van Christus, maar die ook medicijn zijn tegen de angst in de wereld. Volgens veel gereformeerde theologen kan de angst voor dood, oordeel en straf alleen dan afdoende worden gepareerd als gebruik wordt gemaakt van het concept van de toerekening (*imputatio*).

Niet ieder is het echter met hen eens. Socinus, Grotius en Baxter, om er enkelen te noemen, menen beter af te zijn zonder de *imputatio*. En zo ontstaat het gesprek van de reizigers onderweg. De gereformeerde theologie van de zeventiende eeuw is bepaald geen monoloog, maar een vurig en intens gevoerde dialoog. De vragen, reacties en antwoorden van anderen leiden tot herziening, verfijning en verandering van de eigen opvattingen. Dit boek verhaalt de ontwikkeling die er heeft plaatsgevonden in de periode van de zestiende en de zeventiende eeuw in de protestantse (en daarbinnen voornamelijk de gereformeerde) theologie in de duiding van het concept van de toerekening.

Veel van de stemmen uit het verleden klinken mee in de zogeheten derde antinomiaanse controverse (1690-1700). Op het eerste gezicht is dat geen dialoog maar een onverstaanbaar rumoer. Maar als men de stemmen van vroeger weet te herkennen, blijkt ook in het antinomiaanse debat sprake te zijn van een gesprek. Doel van deze studie is de aanvallige kakofonie van geluiden vanuit voorafgaande historische ontwikkelingen te beluisteren zodat de gedachtewisseling wordt ontdekt.

Deze studie verscheen oorspronkelijk als dissertatie in een promotieonderzoek aan de Evangelische Theologische Faculteit, Leuven, en de Vrije Universiteit Amsterdam. Het is een eer en vreugde mijn begeleiders te mogen bedanken. Prof. dr. A.J. Beck heeft op de hem kenmerkende wijze mijn onderzoek begeleid: nauwkeurig, fijnzinnig, met oog voor de grote lijnen en voor het detail. Zijn kundigheid in het wetenschappelijke ambacht heeft grote indruk op mij gemaakt. Prof. dr. W. Janse was bereid

als tweede begeleider op te treden na het overlijden van prof. dr. W.J. van Asselt. Hij bezit de zeldzame gave telkens weer op innemende wijze aan te moedigen, te enthousiasmeren en te stimuleren. Dankzij zijn betrokkenheid was elke bespreking een feest.

Ik ben dankbaar voor de voortdurende betrokkenheid van de gemeente, kerkenraad en kerkvoogdij van de Laankerk (hersteld hervormde gemeente te Rotterdam Kralingse Veer). Hun belangstelling vloeit voort uit de warme en geestelijke verbondenheid die wij er als gezin mogen ervaren. De groei van de gemeente zorgde voor een toenemende werkdruk, maar tweemaal kreeg ik studieverlof – eerst zes maanden, later nogmaals een maand. Die studieperioden gaven onmisbare impulsen aan het onderzoek.

Mijn broers Willem Jan en Henk (die ook paranimfen zijn) lazen mee met het manuscript, evenals Herman van Beek, Karel Boonzaaijer en André Roozendaal. Ik ben hen buitengewoon erkentelijk voor de input en de waardevolle suggesties. Rob McCurley was bereid de Engelse samenvatting te controleren. Catharina van Haarlem en Mirma van den Brink gaven gewaardeerde hulp door voortvarend en nauwkeurig de index van persoonsnamen samen te stellen. De leden van de leescommissie dank ik hartelijk voor hun tijd en suggesties: prof. dr. H. van den Belt, prof. dr. N.W. den Bok, dr. R.T. te Velde, prof. dr. W. van Vlastuin en prof. dr. A. Vos.

Zonder bibliotheken is studie onmogelijk. Mijn dank gaat uit naar de Koninklijke Bibliotheek die digitale toegang tot vele bronnen mogelijk maakt, en vooral ook naar de mensen achter *Post-Reformation Digital Library* (prdl.org). Zonder PRDL was deze studie er niet geweest.

Mirma, je hebt mij al die jaren van studeren onophoudelijk gesteund. Heel, heel veel dank daarvoor. Het is gemakkelijker een proefschrift over de toerekening te schrijven, dan te verwoorden wat voor zegen het is dat wij samen in Gods Koninkrijk mogen dienen. Maria, wat heb jij ook meegeleefd, zeker in de laatste fase! En Jan, jij wist al gauw wat er in al die pakketjes zat die de postauto bracht: boeken voor papa.

Deze studie is ter nagedachtenis aan mijn onvergetelijke eerste promotor, prof. dr. Willem J. van Asselt (1946-2014). Gedurende een conferentie in Cambridge gingen wij de kapel in; hij zong luidkeels de psalmen Davids, ik speelde orgel. De herinnering aan Willems gedrevenheid als docent, deskundigheid als historicus, nauwkeurigheid als promotor, toegankelijkheid als mens, en dat alles gepaard met zijn verstrooidheid, sigaar en goedlachsheid brengen een gemis teweeg dat niet spoedig slijten zal.

Willems heengaan bevestigt eens te meer dat alle studie hier behoort tot de *theologia viatorum*. Meer waarde dan deze studie heeft daarom het woord van Jezus (Joh. 16:33): “In der Welt habt ihr Angst; aber seid getrost, ich habe die Welt überwunden”.

HOOFDSTUK 1

Introductie

1.1. Inleiding

In 1696 schrijft de Nederlandse theoloog Herman Witsius (1636-1708) een Latijns verzoeningsgeschrift, *Animadversiones Irenicae*. Zijn doel is vrede teweeg te brengen tussen degenen die, zo zegt hij, met de onzalige benamingen van antinomianen en neonomianen worden aangeduid.¹ De discussie waarin hij poogt te bemiddelen, is de zogeheten antinomiaanse controverse in Engeland, die vanaf 1690 tot aan ongeveer 1700 onder non-conformistische predikanten woedt. De dogmatische meningsverschillen betreffen vooral de leer van de verzoening en van de rechtvaardiging.

In 1692 wordt het neologisme “neonomianisme” voor het eerst door Isaac Chauncy (1632-1712) gebruikt.² Hij beschuldigt Daniel Williams (1643-1716) ervan dat deze van het evangelie een nieuwe wet (*neo-nomos*) maakt.³ Volgens Williams wordt, aldus Chauncy, geen volkomen gehoorzaamheid meer geëist, maar wordt het recht op het eeuwige leven verkregen op grond van gemakkelijker eisen (geloof, oprechtheid).

Het begrip “antinomianisme” (*anti-nomos*: tegen de wet) is van ouder datum. Dit woord is bedacht door Maarten Luther (1483-1546) die het gebruikt tegen zijn voormalige medestander Johannes Agricola (1494-1564).⁴ In 1536 en 1537 laat Luther drie disputaties tegen de antinomianen

1 Aldus de titel van Witsius, *Animadversiones*. Vgl. *ibid.*, 5: “[lites] vestrarum autem quae sub infestis Antinomorum et Neonomorum signis, quamvis improbatis utrimque nominibus [...] agitantur.” De Nederlandse woorden antinomianisme en neonomianisme worden sinds de negentiende eeuw gebruikt; daarvoor sprak men over “antinomianerij” of over “antinomisterij” (niet over antinomisme) en over “neonomianerij”; zie Hulsius, *Antinomianery*; Leydecker, *Oeffeningen*, 73,74,79,92,98,103,153; Comrie, *Rechtvaardigmakinge*, 41. Omdat zeventiende-eeuwse aanduidingen zoals “socinianerij” en “arminianerij” inmiddels zijn vervangen door socinianisme en arminianisme, wordt in deze studie dienovereenkomstig over antinomianisme en neonomianisme gesproken.

2 Chauncy, *Neonomianism Unmasked*. In dit licht is het anachronistisch de aanduiding te gebruiken voor personen en opvattingen vóór 1692, zoals o.a. bij Buchanan, *Doctrine of Justification*, 177; Trueman, *John Owen*, 102; Caughey, “Responses”, 22. In *Fishers Marrow of Modern Divinity* (1645) wordt wel over *nomista* gesproken, maar niet over *neonomista*. Ten onrechte leest L.J. van Valen de aanduiding *neonomista* in *Fishers* boek, zie Van Valens historisch nawoord in Fisher, *Merg*, 220 (219–228).

3 Voor enkele biografische gegevens van Chauncy en Williams, zie hoofdstuk 2.

4 Zie hierover Pagitt, *Heresiography*, 88; Rogge, *Agricolae Lutherverständnis*; Van den Brink, *Witsius en het antinomianisme*, 6.

plaatsvinden.⁵ Zijn bezwaar is dat Agricola aan de wet geen functie meer toekent voor het leven van de gelovigen.

De antinomiaanse controverse waarin Williams en Chauncy een beeldbepalende rol spelen, is niet de eerste in de gereformeerde traditie. In de zeventiende eeuw hebben zich in de gereformeerde wereld globaal drie antinomiaanse controversen voorgedaan. De eerste vindt plaats in de jaren 1636-1638 in de enkele jaren daarvoor gestichte kolonie Massachusetts in *New England*. De verloskundige Ann Hutchinson (1591-1643) verspreidt antinomiaanse opvattingen die worden veroordeeld door de synode. Zij wordt vervolgens met haar gezin uit de kolonie verbannen. Meerdere onderzoekers stellen dat deze controverse een van de meest bedreigende gebeurtenissen is geweest in het bestaan van de Staten van Amerika.⁶ Het is dan ook niet verwonderlijk dat er een uitermate grote hoeveelheid literatuur over deze episode bestaat. De Puriteinse kolonies van de zeventiende eeuw in *New England* zijn wellicht intensiever bestudeerd dan enige andere vergelijkbare nederzetting in de geschiedenis.⁷

De tweede antinomiaanse controverse vindt in *Old England* plaats vanaf ongeveer 1640. Het parlement schaft in 1641 de *Camera stellata* af, waardoor de censuur op het drukken van boeken vervalt.⁸ Onder de grote hoeveelheid boeken die vervolgens worden gepubliceerd, bevinden zich allerlei antinomiaanse geschriften. Daartoe behoren onder andere de preken van Tobias Crisp (1600-1643).⁹ Ook in de jaren voorafgaande aan de Engelse burgeroorlog waren er reeds signalen van antinomiaanse sympathieën aanwezig, maar nu worden deze openlijk in pamfletten en boeken wereldkundig gemaakt.¹⁰ Dit leidt vervolgens aan orthodoxe zijde tot een

5 Luther, *WA*, 39/1:359–417; 418–485; 486–584.

6 Hall, *The Antinomian Controversy*, 3: “The Antinomian Controversy is one of those events historians speak of as crises or turning points. Coming at a time when the new society was still taking shape, it had a decisive effect upon the future of New England.” Vgl. Winship, *Making Heretics*, 1: “It left a permanent stamp on New England, and in terms of its impact in England, it was arguably the single most important event in seventeenth-century American colonial history.”

7 Aldus John Coffey en Paul C.H. Lim in hun “Introduction”, in Coffey en Lim, *Companion to Puritanism*, 7. Belangrijke studies zijn Stoever, “Nature, Grace and John Cotton”; Stoever, *A Faire and Easie Way*; Hall, *The Antinomian Controversy*; Knight, *Orthodoxies in Massachusetts*; Winship, *Making Heretics*; Winship, *The Times and Trials of Anne Hutchinson*.

8 Shuger, *Censorship*; Como, “Secret Printing”.

9 Crisp is predikant in Brinkworth, Wiltshire, en komt in 1643 naar Londen, waar zijn preken veel discussie oproepen. Hij sterft aan de pokken en zijn preken worden in 1643-1646 postuum gepubliceerd onder de titel *Christ Alone Exalted*. Over Crisp, zie Crisp, *Christ Alone Exalted Ed. 1832*, 1:v–viii; Pooley, “Crisp”; Van den Brink, *Witsius en het antinomianisme*, 23–24; Pederson, *Unity in Diversity*, 210–211.

10 Como, *Blown by the Spirit*, 22.

stroom van kritische publicaties waarin het antinomianisme krachtig wordt bestreden. Een van de eerste zaken die de *Westminster Assembly* in 1643 onderneemt, is het zenden van een petitie aan het Parlement om het antinomianisme te bestrijden en om de drukkers van deze geschriften aan te pakken.¹¹ De geschriften van Tobias Crisp en anderen moeten op bevel van de *Assembly* worden verbrand. In haar werk heeft de *Assembly* voortdurend de antinomianen voor ogen als belangrijkste opponenten.¹²

De derde antinomiaanse controverse begint in 1690 als de geschriften van Tobias Crisp opnieuw worden gepubliceerd.¹³ Het verband met de tweede antinomiaanse discussie van een halve eeuw daarvoor is dus evident. Ook is er volgens tijdgenoten verband met de eerste golf van antinomianisme. Het geschrift *Rise, Reign and Ruin* dat een verslag geeft van wat er gebeurd was in *Old England* en in 1644 in Londen wordt gepubliceerd, wordt in 1692 opnieuw uitgegeven.¹⁴ Het is in deze derde controverse dat Witsius pooft te bemiddelen; zij is het onderwerp van deze studie. Het ontstaan en het verloop van de strijd zal uitvoeriger in hoofdstuk 2 ter sprake komen.

De antinomiaanse controverse die in deze studie wordt onderzocht, heeft dus in ieder geval de naam gemeenschappelijk met twee eerdere discussies in de gereformeerde theologie van de zeventiende eeuw. Ook inhoudelijk zijn er, zoals zal blijken, veel overeenkomsten. Vooral over die aspecten in de verzoeningsleer en in de rechtvaardigingsleer die in relatie staan tot het concept van de toerekening (*imputatio*), vindt de discussie plaats. Daarom staat de toerekening centraal in dit onderzoek.

1.2. Doel van dit onderzoek

Het doel van dit onderzoek is een conceptuele analyse te geven van de Engelse antinomiaanse controverse (1690-1700) over de toerekening van de zonden aan Christus, in het licht van voorafgaande dogmahistorische ontwikkelingen en met bijzondere aandacht voor Herman Witsius' *Ani-madversiones Irenicae* (1696).

11 Van Dixhoorn, *Minutes and Papers*, 5:22–23; Van den Brink, “Schade aan de leer van vrije genade”; Gamble, “Westminster Assembly against Antinomian Soteriology”.

12 Aldus Letham, *Assembly*, 119: “A standing committee on the antinomians was set up. And it was constantly reporting books to be burned, and sending them to Parliament for penal sanctions to be enforced. These were the main opponents the Assembly had in mind throughout its work.”

13 Crisp, *Christ Alone Exalted*.

14 Winthrop, *Rise Reign and Ruin* (1644); Winthrop, *Rise, Reign, Ruin of the Antinomians* (1692).

Met deze doelstelling zijn zowel de grenzen als een aantal specificaties van het onderzoek gegeven. De doelstelling zal in 6 punten nader worden geëxpliciteerd.

1. In de eerste plaats betreft het een historisch onderzoek. Hoewel het gaat om dogmatische debatten die aan het einde van de zeventiende eeuw hebben plaatsgevonden, is dit onderzoek zelf geen dogmatisch of systematisch-theologisch onderzoek. Een historicus spreekt zich niet uit over de vraag wie van de participanten in vroegere discussies gelijk had of welke leerstellige opvattingen als waar of onwaar moeten worden aangemerkt. Hij is geen participant in de controverse, maar stelt zich de taak de opvattingen en meningen van de historische personen zo adequaat mogelijk weer te geven en te duiden.
2. Het onderzoek focust op de meningsverschillen over de toerekening (*imputatio*) van de zonden aan Christus, gegeven de centrale rol van de toerekening in de antinomiaanse controverse. Echter, niet alle discussies over de toerekening worden in kaart gebracht. In de gereformeerde theologie in de zeventiende eeuw (bijvoorbeeld bij Witsius) zijn er vier momenten waarin de toerekening een belangrijke rol speelt.¹⁵ Witsius noemt het concept ten eerste in zijn bespreking van de erfzonde, en stelt dat de zonde van Adam aan al zijn nakomelingen wordt toegerekend. Ten tweede komt zij voor in de leer van de voldoening: de zonde van de gelovigen wordt toegerekend aan Christus. Ten derde speelt zij in de rechtvaardigingsleer: de gerechtigheid van Christus wordt aan de gelovigen toegerekend. Er is nog een vierde leerstuk waarin de toerekening van belang is en dat afzonderlijke vermelding verdient, namelijk de vergeving der zonden.¹⁶ Volgens veel zestiende- en zeventiende-eeuwse gereformeerde theologen dient vergeving te worden gedefinieerd als de niet-toerekening van de zonden aan de zondaar zelf.¹⁷ Om de studie niet te omvangrijk te maken blijft zowel de toerekening in de eerste als in de derde functie buiten beschouwing.¹⁸ De focus ligt op de toerekening van de zonden aan

15 Witsius, *DOF*, 113 (1.8.31); 116 (1.8.34); 147 (2.3.14); 167 (2.4.20); 204 (2.7.6).

16 Voorbeelden van theologen die zich beperken tot de eerste drie leerstukken zijn Hodge, "Imputation", 137; Hodge, *Systematic Theology*, 2:194; Warfield, "Imputation", 302–303. Franks en Maurer noemen zelfs niet de toerekening aan Christus, Franks, "Imputation"; Maurer, "Zurechnung". W. Joest bespreekt alleen de toerekening van de gerechtigheid en de niet-toerekening van de zonden aan de zondaar, Joest, "Imputation", 1986.

17 McGrath, *Iustitia Dei*, 271.

18 Omdat in het Nieuwe Testament het woord toerekenen (*logizesthai*) wel wordt gebruikt in de rechtvaardigingsleer maar niet in de verzoeningsleer, zal niettemin soms naar de betreffende bijbelpassages en naar de uitleg daarvan die bepaalde auteurs geven, wor-

Christus en, als gevolg daarvan, de niet-toerekening (vergeving) van diezelfde zonden ten aanzien van de gelovigen.¹⁹

3. In de antinomiaanse discussie waarin Witsius bemiddelt, speelt de toerekening van Christus' gerechtigheid aan de gelovigen (de vernoemde derde functie) een significante rol. Richard Baxter (1615-1691) merkt op dat de algemene opvatting onder de protestanten is, dat de rechtvaardigheid van Christus in dezelfde zin wordt toegerekend aan de gelovigen als dat hun zonden aan Hem worden toegerekend.²⁰ De discussie over de toerekening in de rechtvaardiging staat dan ook in nauwe wisselwerking met de visie op de plaatsvervangende voldoening door Christus. Deze twee zaken zijn als het ware elkaars spiegelbeeld: het ene aspect gaat over de verwerving (*impetratio*) van de zaligheid, het tweede over de toepassing (*applicatio*) ervan. Verwerving en toepassing raken elkaar in het concept van de toerekening (*imputatio*).²¹ Immers, de voldoening van Christus waarmee Hij de zaligheid heeft verworven, vond volgens de meeste gereformeerde theologen plaats omdat Hem de zonden van anderen waren toegerekend. En omgekeerd delen zondaren in de genade van God als hun de gehoorzaamheid van Christus wordt toegerekend. De antinomiaanse discussie verloopt dan ook, zoals te verwachten, over beide aspecten van de toerekening.²² Niettemin zal dit onderzoek zich beperken tot de toerekening van de zonden aan Christus.
4. Het onderzoek naar de visies op de toerekening vindt, aldus de geformuleerde doelstelling, plaats in het licht van voorafgaande dogmahistorische ontwikkelingen. Het antinomiaanse debat aan het einde van de zeventiende eeuw gaat over zaken die ook reeds in de eeuwen daarvoor uitvoerig zijn bediscussieerd. Om te begrijpen waarom aan het einde van de zeventiende eeuw sommige posities en soms ook bepaalde zegswijzen als problematisch worden geduid, is kennis van die voorafgaande debatten onontbeerlijk. Dat geldt zowel voor de positie van de antinomianen als van de neonomianen: de antinomianen claimen

den verwezen; maar dan zal dat gebeuren om te laten zien welke visie de betreffende auteur heeft op de toerekening, niet op de rechtvaardiging.

19 Davenant, "De Justitia", 324: "Respondeo igitur, esse maximam hujus imputationis necessitatem; non quod Deus veram remissionem deneget, sed quod vera remissio ab hac imputatione pendeat."

20 Baxter, *Justifying Righteousness*, 45, verwijzend naar Maresius, Crocius en Vasseur.

21 Toon, *Puritans and Calvinism*, 94: "This doctrine of imputation lay at the heart of the [antinomian] controversy from beginning to end."

22 *Declaration against Antinomian Errors*, iii: "... the Doctrines of Christ's Satisfaction, and our Justification, were in Danger..."

congenialiteit met de positie van de zestiende-eeuwse reformatoren Maarten Luther en Johannes Calvijn (1509-1564), en maken aan hun tegenstanders het verwijt dat zij grotiaans en sociniaans zijn. De neonomianen, omgekeerd, beroepen zich op gereformeerde theologen die in eerdere antinomiaanse debatten het antinomianisme hartgrondig hebben veroordeeld. Bovendien moet rekening worden gehouden met conceptuele ontwikkelingen gedurende de tijd: alhoewel er eerdere discussies zijn geweest over de toerekening, is de antinomiaanse discussie aan het einde van de zeventiende eeuw niet louter een herhaling van een reeds voordien gevoerd debat. Sociale, politieke én conceptuele veranderingen hebben hun invloed op de diverse opvattingen. Een belangrijk aspect van deze studie is na te gaan en in kaart te brengen welke conceptuele veranderingen er plaatsvinden in de duiding van begrippen als toerekening, straf en vergeving, en te onderzoeken wanneer en waarom deze veranderingen zijn opgetreden.

De inhoud die in de middeleeuwse theologie aan de betreffende concepten wordt gegeven, blijft hier overigens grotendeels buiten beschouwing. Dat heeft een praktische oorzaak, namelijk de omvang van deze studie. De beslissing om de grens te leggen bij de theologie van de Reformatie, is ingegeven door het feit dat de antinomianen zich voornamelijk op Luther beroepen en op zestiende-eeuwse gereformeerde theologen.

5. Vervolgens wordt beoogd een analyse te geven van de centrale concepten. De vraag wordt gesteld en uiteindelijk beantwoord of er sprake is van een bepaalde coherentie in de posities van de diverse betrokkenen. Het concept van de toerekening heeft namelijk verbintenis met tal van andere (juridische) concepten. Te denken valt aan begrippen als zonde, schuld, smet, straf, mededeling, overdracht, beoordeling, vergeving, wet, recht, rechtvaardigheid en proportie. Het ligt voor de hand dat een bepaalde interpretatie en duiding van de toerekening gevolgen heeft voor de visie op de andere genoemde begrippen. Indien er in een bepaalde positie (bijvoorbeeld het neonomianisme) inderdaad een dergelijke onderlinge samenhang en consistentie tussen belangrijke concepten aanwezig blijkt te zijn, pleit dat ervoor ervan uit te gaan dat de betrokkenen ook beoogden in hun eigen positie coherent te zijn.

Alhoewel deze studie historisch van aard is en niet de methodologie van de geschiedschrijving als onderwerp heeft, is het methodologische aspect niettemin van groot belang. Zoals verderop ter sprake zal komen, kenmerkt veel secundaire literatuur over het antinomianisme

zich door een 'realistische' benadering (zie § 1.4.1.). Theologische debatten worden dan meer of minder gereduceerd tot sociologische of politieke debatten; het is volgens deze methode de taak van de historicus de theologische taal te deconstrueren en na te gaan wat er feitelijk gaande was. Een dusdanige visie botst echter met een conceptuele analyse van onderling samenhangende begrippen als toerekening, vergeving en straf (etcetera). Uitgaande van een 'realistische' benadering is de beoogde analyse niet zinvol, aangezien door een dusdanige analyse niet helder wordt wat het eigenlijke onderwerp is waarover de schijnbaar theologische discussie gaat. Maar omgekeerd is de methodologie van een 'realistische' benadering niet plausibel als zou blijken dat er in theologische discussies diverse posities zijn die ieder een bepaalde mate van interne coherentie vertonen. De keuze voor een bepaalde methodologie is blijkbaar niet een beslissing die los van het onderzoek zelf kan worden gemaakt, maar staat daarmee in nauwe wisselwerking. In § 1.4. zullen daarom enkele methodologische overwegingen ter sprake komen.

6. Herman Witsius en zijn *Animadversiones Irenicae* (1696) krijgen bijzondere aandacht. Deze keuze heeft diverse redenen. Het is allereerst opvallend dat een Nederlandse theoloog door beide strijdende partijen wordt gevraagd te bemiddelen in hun debat. Blijkbaar wordt Witsius' theologische kundigheid dermate hoog aangeslagen dat de Engelse betrokkenen vragen of een Nederlandse theoloog wil bemiddelen. Belangrijk is ook het gegeven dat Witsius aangeeft met geen van beide groeperingen volledig in te stemmen.²³ Witsius, die algemeen als representant van de gereformeerde orthodoxie van de tweede helft van de zeventiende eeuw wordt aangemerkt, sluit zich bij geen van beide partijen aan en kiest onder andere op grond van conceptuele overwegingen zijn eigen positie. De positie van Witsius als *participant observer* geeft goede reden hem te zien als iemand die niet door persoonlijke belangen wordt gedreven en metterdaad gebaat is bij een zo objectief mogelijke analyse van de discussie. Door bijzondere aandacht aan Witsius' *Animadversiones* te geven, is het mogelijk dit onderzoek ook als vergelijkend onderzoek vorm te geven, op een wijze die past bij het historische karakter van de studie.

23 Witsius, *Animadversiones*, 7: "... quamvis neutri per omnia assentiar..."

1.3. Stand van het onderzoek

In de achterliggende jaren hebben diverse studies over het gereformeerde antinomianisme van de zeventiende eeuw het licht gezien.²⁴ Ook in de systematische theologie is er aandacht voor de vraag naar de relatie tussen gereformeerde theologie en antinomianisme.²⁵ In deze paragraaf wordt de stand van het onderzoek besproken aan de hand van drie aspecten. In § 1.3.1. komt het onderzoek ter sprake naar het zeventiende-eeuwse antinomianisme in de gereformeerde theologie, waarna in § 1.3.2. wordt gefocust op de controverse in de jaren 1690. § 1.3.3. behandelt welke aandacht er is gegeven aan het concept van de toerekening.

1.3.1. Stand van het onderzoek naar het zeventiende-eeuws gereformeerde antinomianisme

Zoals vermeld zijn er binnen de gereformeerde theologie van de zeventiende eeuw drie antinomiaanse controversen te onderscheiden. Om de stand van het onderzoek naar het antinomianisme in kaart te brengen, moet uiteraard ook aandacht worden gegeven aan de secundaire literatuur over de eerste en tweede controverse, alhoewel deze studie zich richt op de derde controverse. Slechts weinig onderzoek naar het Amerikaanse antinomianisme heeft aandacht voor de theologische component van de controverse.²⁶ Belangrijke recente studies, zoals die van Bozeman en

24 Bozeman, "Glory"; Daniel, "Gill and Antinomianism"; Mahlmann, "Antinomianism"; 2005; Cooper, "The Antinomians Redeemed"; Cooper, *Fear and Polemic*; Howson, *Erroneous and Schismatical Opinions*; Winship, *Making Heretics*; Packer, *Redemption and Restoration*; Bozeman, *The Precisianist Strain*; Como, *Blown by the Spirit*; Field, *Rigide Calvinisme in a Softer Dresse*; Schaede, *Stellvertretung*; Van Dixhoorn, "Reforming the Reformation"; Hall, "Review of David R. Como, *Blown by the Spirit*"; Parnham, "Humbling"; Winship, *The Times and Trials of Anne Hutchinson*; Parnham, "Quietism"; Van den Brink, "Comrie en het antinomianisme"; Casselli, "Anthony Burgess"; Cooper, "Reassessing the Radicals"; Field, "Controversy"; Parnham, "Motions"; Parnham, "Redeeming Free Grace"; Ramsey, "Witsius and Dissenters"; Van den Brink, *Witsius en het antinomianisme*; Van den Brink, "Maccovius"; Brown, "Baxter"; Hampton, "Holdsworth and Antinomian Controversy"; McKelvey, "Eternal Justification"; Parnham, "Saltmarsh"; Ramsey, "Anti-Antinomianism"; Van den Brink, "Calvin, Witsius and the Antinomians"; Van Vlastuin en Baarssen, "Orthodox theoloog"; Fesko, *Beyond Calvin*; Van den Brink, "John Owen on Impetration and Application"; Van den Brink, "Elke daad is een werk"; Vogan, "Rutherford's Polemic against Antinomianism"; Caughey, "Responses"; Gay, *Antinomians*; Jones, *Antinomianism*; Gamble, "Westminster Assembly against Antinomian Soteriology"; Pederson, *Unity in Diversity*; Van den Brink, "Act or Habit?"

25 Jones, *Antinomianism*; Van Vlastuin, *Be Renewed*, 257–291.

26 Uitzondering vormen de oudere studies van Stoever; Stoever, "Nature, Grace and John Cotton"; Stoever, *A Faire and Easie Way*.

Winship, richten zich sterk op de sociale component en betogen dat de theologische component niet veel meer dan een epifenomeen is. Daarmee sluiten zij aan bij de methodologie van de 'realistische' benadering (zie hiervoor § 1.4.1.). Winship onderneemt in zijn studie *Making Heretics* (2002) een poging om nieuwe gegevens boven water te krijgen die duidelijk maken dat de antinomiaanse controverse niet zozeer gaat over theologie maar over macht.²⁷ Winship beziet de antinomiaanse controverse in *New England* niet als een strijd over twee tegengestelde opvattingen, maar als een botsing van persoonlijkheden en van persoonlijke agenda's – als een serie van korte-termijngebeurtenissen die korte-termijneffecten hadden met een cumulatief effect.²⁸

Een studie die zowel ingaat op het antinomianisme in *Old England* als dat in *New England*, is *The Precisianist Strain* (2004) van Theodore Bozeman. Bozeman stelt dat op beide continenten het antinomianisme een tegenbeweging is tegen het moralisme van de puriteinen. Volgens Bozeman zijn de antinomianen mensen die zelf binnen het puritanisme staan maar de nadruk op geestelijke strijd te zwaar vinden en de beloningen te gering. Vandaar dat zij terugvechten: *the antinomian backlash*.²⁹ Zij komen in opstand omdat de puriteinse vereisten verpletterend zwaar worden.³⁰ Het antinomianisme is dus volgens Bozeman zowel een intrapuriteinse, als een contrapuriteinse beweging.³¹

Voor het antinomianisme in Engeland zijn vooral de studies van Como en Cooper van betekenis. Tim Cooper onderzoekt in *Fear and Polemic* (2001) de visie van Richard Baxter op het antinomianisme. Zijn these is dat Baxter vooral bevreesd is voor politieke en sociale consequenties van het antinomianisme en daarom zo fel de theologische opvattingen bestrijdt. Vanwege de burgeroorlog is de situatie instabiel en dan kunnen mensen die 'tegen de wet' zijn, gevaar opleveren. De kritiek op de

27 Winship, *Making Heretics*, 7. Kaufmann benoemt Winship als "arguably this generation's leading scholar of the Antinomian Controversy", Kaufmann, "Post-Secular Puritans", 40.

28 Winship, *Making Heretics*, 2: "The book envisions the controversy in the first instance not as fixed and structural, but as political, as personalities, personal agendas, and an ongoing process of judgment calls, stakings of positions, and shifting coalitions, a series of short term events having short term effects with cumulative results." Zie ook de titel van Winship, "Were There Any Puritans in New England?"

29 Bozeman, *The Precisianist Strain*, 7.

30 Ibid., 169,333: "...grinding demand".

31 Bozeman, "Glory"; Como, *Blown by the Spirit*, 29.

antinomianen is volgens Cooper feitelijk niet theologisch van aard.³² In “The Antinomians Redeemed” (2000) betoogt hij dat de antinomianen in de secundaire literatuur vaak te kritisch zijn afgeschilderd.³³ In werkelijkheid waren zij goede navolgers van de theologie van Luther, die de rechtvaardiging door het geloof leerde. Dat hun tijdgenoten de antinomianen bekritiseerden, was omdat de leer van Luther steeds onpopulairder werd in de loop van de zeventiende eeuw.³⁴

David Como onderzoekt in *Blown by the Spirit* (2004) de antinomiaanse ondergrond die in Londen aanwezig is voorafgaande aan de Engelse Burgeroorlog. Ook hij poneert, evenals Bozeman, dat de kritiek op het antinomianisme moet worden verklaard als reactie op het puriteinse streven naar een machtsmonopolie. Como stelt dat de opvatting van de antinomiaan John Eaton (c.1574-c.1630) “gevaarlijk dicht bij de standaard gereformeerde leer van de rechtvaardiging” komt, en dat de verschillen soms “uitzonderlijk moeilijk te onderscheiden zijn van de *mainstream* puriteinse tegenpartijen”.³⁵ De theologie van Eaton zou slechts weinig anders zijn geweest dan een robuuste herformulering van centrale gereformeerde waarheden.³⁶

Ondanks alle veranderingen die het kerkhistorische onderzoek in de twintigste eeuw heeft gekend, blijkt dat het onderzoek van het antinomianisme regelmatig dezelfde kenmerken vertoont als het onderzoek van vroegere onderzoekers als Edmund Morgan, Christopher Hill en Perry Miller.³⁷ Gemeenschappelijk lijkt de gedachte dat achter de theologische begrippen en overtuigingen andere krachten werkzaam zijn, voornamelijk politieke en sociale – en de taak van de historicus is de theologische

32 Cooper, *Fear and Polemic*, 29, en *passim*. Dezelfde wijze van verklaring past hij toe op de theologische discussie tussen Owen en Baxter: hun verschil in theologische opvattingen kan worden verklaard door de andere wijze waarop zij de burgeroorlog van de jaren 1640 hebben ervaren, Cooper, “Why Did Richard Baxter and John Owen Diverge?”

33 Cooper, “The Antinomians Redeemed”. Cooper beroept zich op Baker, die stelt dat “Eaton clearly was in basic agreement with Luther on the doctrines of justification, sanctification, and assurance.” Zie Baker, “Sola Fide Sola Gratia”, 125.

34 Cooper, “The Antinomians Redeemed”, 248–252.

35 Como, *Blown by the Spirit*, 28,40.

36 Ibid., 180. Vgl. *ibid.*, 198n76: “Once again, Eaton’s novelty was not so much in his specific theological arguments, but in the conclusions he teased out of those arguments, and most of all, in his tendency to use the theological weaponry of puritanism against itself.” Zie ook Coffey en Lim, *Companion to Puritanism*, 3; Jones, *Antinomianism*, 7.

37 Morgan, *The Puritan Dilemma*; Morgan, *Visible Saints*; Hill, *The World Turned Upside down*; Miller, *Orthodoxy in Massachusetts, 1630-1650*; Miller, *Errand into the Wilderness*; Miller, *Seventeenth Century*.

taal te decoderen naar de zaken waar het echt om gaat.³⁸ De antinomi-
aanse controversen gaan niet over leerstellige zaken, maar over macht en
gewetensvrijheid.³⁹

Dit heeft overigens ook tot gevolg dat veel auteurs niet schromen hun
waardeoordeel over de (on)juistheid van de dogmatische overtuigingen
te geven. In veel gevallen betekent dit dat men de antinomianen als de
theologische erfgenamen van de Reformatie beschouwt. Perry Miller
schrijft in 1943: “the Antinomians upheld the true Protestant position”.⁴⁰
Ook Christopher Hill ziet in het antinomianisme van Crisp een terugkeer
naar “pristine Calvinist theology”.⁴¹ Kendall (1979) vindt dat de theo-
logen van de Westminster Assembly de naam van calvinisten nauwelijks
meer waard waren.⁴² Zij zijn in veel *loci* niet meer calvinistisch maar
arminiaans geworden.⁴³ Wayne Baker zegt dat alleen de antinomianen
trouw zijn gebleven aan de theologie van Luther; Samuel Rutherford
(c.1600-1661), Baxter en Williams vervallen tot werkheiligheid en mora-
lisme.⁴⁴ Cooper wil Baxters kritiek op de antinomianen als angst wegver-
klaren (zie de titel van zijn boek: *Fear and Polemic*). De vele negatieve
benamingen bij Bozeman over de puriteinen maken duidelijk dat zijn

38 Lake, “The Historiography of Puritanism”, 348. Vgl. Adams, *Three Episodes*, 1:367: “[T]he, so-called, Antinomian controversy was in reality not a religious dispute, which was but the form it took. In its essence that controversy was a great deal more than a religious dispute; it was the first of the many New England quickenings in the direction of social, intellectual and political development, — New England’s earliest protest against formulas.”

39 Adams, *Three Episodes*, 1:367. Zie tevens Hall, *The Antinomian Controversy*, 11; Cooper, *Fear and Polemic*, 25; Knight, *Orthodoxies in Massachusetts*, 22, verwijzend naar Collinson, *Godly People*, 539: “... the theological achievement of the Puritans, from William Perkins onwards, can be roughly interpreted as the adaptation and domestication of Calvinism to fit the condition of voluntary Christians.”

40 Miller, “Preparation”, 269. Vgl. Miller, *Colony*, 59. Winship somt meerdere auteurs op die Cotton presenteren als een zuiverder calvinist met een diepgaander reformatorische vroomheid dan zijn opponenten, Winship, *Making Heretics*, 247n3.

41 Hill, *The Collected Essays of Christopher Hill*, 2:144.

42 Kendall, *Calvin and Calvinism*, 212. Vgl. *ibid.*: “...a substantial departure from the thought of John Calvin”.

43 *Ibid.*, 157,209,212; Helm, *Calvin and Calvinists*, 6–7,57; Trueman, “Historical Event”, 255–256.

44 Baker, “Sola Fide Sola Gratia”, 132–133: “Antinomianism, as represented by Traske, Eaton, Crisp and Eyre, and as defended by Chauncy, was a restatement of the original Reformation doctrine of justification *sola fide*, *sola gratia*, as articulated by Luther. [...] As the century wore on, this trend toward moralism was more fully developed, not only within Arminianism but also among the more traditional Presbyterians as represented by Rutherford, Baxter, and Williams.”